

Aleksander Kiklewicz

Kategoria semantyczna komitatywności i jej realizacja w językach polskim i białoruskim

---

Acta Polono-Ruthenica 7, 149-160

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksander Kiklewicz
Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Kategoria semantyczna komitatywności i jej realizacja w językach polskim i białoruskim

Obiektem opisu są wypowiedzenia, zawierające grupy imienne (nominalne) o referencji zbiorowej (dalej w tekście – GI_{MULT}), tzn. takie, które oznaczają zbiory przedmiotów (p. Kiklewicz 1989: 44 i n.). GI_{MULT} dzieli się na dwa typy: 1. addytywne i 2. emergentne (nieaddytywne). Różnica między nimi polega na semantycznej tożsamości vs. nietożsamości wypowiedzenia z GI_{MULT} w stosunku do jego transformacji – koniunkcji wypowiedzeń z pojedynczymi GI_{IND} , których referentami są obiekty, stanowiące wyjściowy zbiór – referent GI_{MULT} :

(1) *Іван і Павал вывучаюць генетыку* $\Leftrightarrow$ *Іван вывучае генетыку, і Павал вывучае генетыку.*

(2) *Іван і Павал выйшлі з машыны* $>$ *Іван выйшаў з машыны, і Павал выйшаў з машыны.*

W wypowiedzeniu bazowym (2) jest zakodowana również informacja o tym, że *Іван* i *Павал* są uczestnikami tej samej sytuacji, tworzą pewien zespół, mają ze sobą kontakt (wzrokowy, słuchowy, być może też werbalny), a więc w przypadku zdań z emergentnymi GI_{MULT} interpretacji semantycznej nie można sprowadzić tylko do „rozklejania” GI_{MULT} .

Do opisu GI_{MULT} mogą zostać zastosowane również, jak proponowano już wcześniej (Kiklewicz 1990: 125–126; Kiklewicz 1998a: 164), pojęcia endo- i egzocentryczności (Lyons 1978: 245; Saloni, Świdziński 1985: 55; *Encyklopedia* 1999: 312–313). Zastosowane w semantyce mogą oznaczać możliwość lub niemożliwość występowania tego samego predykatu zarówno w kontekście symbolu zbioru, jak i w kontekście symbolu elementu zbioru, por.:

(3) *Іван і Павал халастыя* $\Leftrightarrow$ *Іван халасты, Павал халасты.*

(4) *Іван і Павал сябруюць* $\Leftrightarrow$ **Іван сябруе, *Павал сябруе.*

Do emergentnych/endocentrycznych konstrukcji należą m.in. wypowiedzenie typu:

(5) *Jan i Marcin przesunęli szafę do pokoju.*

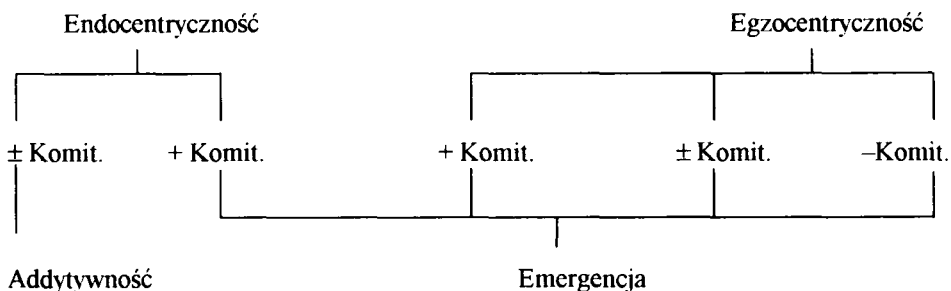
Prosta koniunkcja zdań z pojedynczymi GI nie przekazywałaby jednak w całości sensu bazowego zdania z GI_{MULT} , por.:

(6) *Jan przesunął szafę do pokoju i Marcin przesunął szafę do pokoju > Jan wziął udział w przesuwanie szafy do pokoju i Marcin wziął udział w przesuwanie szafy do pokoju.*

Parafraza (6) nie zachowuje istotnego dla treści wypowiedzenia (5) znaczenia kolektywnego wykonania akcji, por. inną transformację:

(7) *Jan i Marcin przesunęli szafę do pokoju = 'Jan przesunął szafę do pokoju i Marcin przesunął szafę do pokoju, przesuwanie szafy do pokoju było akcją współpracy Jana i Marcina'.*

Przy uwzględnieniu kategorii a) endo-/egzocentryczności, b) addytywności/emergencji, c) hiperbolizacji i d) kolektywności (komitatywności) system wypowiedzeń z GI_{MULT} można schematycznie przedstawić w następujący sposób:

Można rozróżnić sześć typów wypowiedzeń z GI_{MULT} :

1) + endocentryczność + addytywność ± komitatywność; zdania typu (1);

2) + endocentryczność + emergencja + komitatywność; zdania typu (5);

3) + egzocentryczność + emergencja + komitatywność; zdania typu:

(8) *Koledzy uścisnęli się przy spotkaniu.*

4) + egzocentryczność + emergencja ± komitatywność; zdania typu (4);

5) + egzocentryczność + emergencja – komitatywność; zdania typu (9):

(9) *Jan i Marcin studiują filologię romańską na różnych uniwersytetach.*

Podczas gdy kategorie endo-/egzocentryczności (p. wyżej) i addytywności/emergencji (p. Grzegorzyczkowa 1987: 133; Kotarbiński 1986: 26; Paviljonis 1975: 100; McCawley 1981: 274; Bulygina, Šmelev 1987: 203–207 i in.) niejednokrotnie występowały jako obiekt opisu lingwistycznego i właśnie semantycznego, kategoria komitatywności do dziś znajduje się na peryferiach zainteresowań językoznawców. Poświęcone tej kategorii badania lingwistyczne (por. ich przegląd w: Sienkiewicz 1974) dotyczą głównie prefiksalnych oraz sufiksalnych form wyrażania komitatywności w strukturze morfologicznej rzeczowników i czasowników.

Kategorie endo-/egzocentryczności i addytywności/emergencji mają dystrybutywną istotę. Komitatywność jest kategorią funkcjonalną w obrębie „składni wewnętrznej” GI_{MULT} , określa bowiem stosunek między poszczególnymi obiektami – referentami elementów oznaczanego przez GI_{MULT} zbioru. W zależności od tego, czy zbiór referencyjny stanowi koalicję czy wirtualny szereg obiektów, funkcja komitatywna ma znaczenia: [+komitatywność], [–komitatywność] lub [$\pm$ komitatywność].

Eksplikacja semantyczna wyrażen ze znaczeniem komitatywności zawiera predykat kolektywny RAZEM (WSPÓLNIE, NARAZ, ŁĄCZNIE itp.). Określając znaczenie leksykalne tych predykatów niestety nie można posługiwać się informacją zawartą w tradycyjnych słownikach opisowych, ponieważ ich definicje są oparte na synonimii, por.: *razem* – ‘łącznie, wspólnie; do spółki, wspólnie z kimś’; *wspólnie* – ‘wraz z kimś drugim, razem, łącznie z innymi’; *łącznie* – ‘wraz, razem, w połączeniu, wspólnie’; *naraz* – ‘jednocześnie, wspólnie, razem’ itd. U podstaw semantyki komitatywności leży konsytuatywność – pewna liczba obiektów tworzy grupę, która bierze udział w tej samej sytuacji referencyjnej. Konsytuatywność występuje w kilku gatunkach:

1. Komitatywność interaktywna – polega na partnerstwie, na współdziałaniu, kooperacji obiektów.

1.1. Komitatywność interaktywna komisyjna (czyli koalicyjna) – kooperacja obiektów jest skierowana do obiektu znajdującego się poza grupą, np. zdanie (10).

1.2. Komitatywność interaktywna recyprokalna (czyli symetryczna) – kooperacja obiektów polega na ich wzajemnym oddziaływaniu, np. zdanie (11).

2. Komitatywność sensoryczna – polega na tym, że obiekty są postrzegane za pomocą wzroku jako ograniczony odcinek czasoprzestrzeni.

2.1. Komitatywność sensoryczna przedmiotowa – z punktu widzenia (realnego czy potencjalnego) obserwatora przedmioty są uczestnikami tej samej sytuacji, np. zdanie (12).

2.2. Komitatywność sensoryczna sytuacyjna – „na oczach” (realnego czy potencjalnego) obserwatora w pewnym momencie czasu i w ograniczonej przestrzeni odbywa się kilka sytuacji, np. zdanie (13).

(10) *Wspólnie z Agnieszką witam was bardzo serdecznie.*

(11) *Jan i Marcin pomagają sobie wzajemnie.*

(12) *Jan i Marcin czekają na Agnieszkę w samochodzie.*

(13) *Kocham go i boję się jednocześnie.*

W tej pracy badane są tylko konstrukcje asertywne wyrażające semantykę kolektywności, tzn. w taki sposób, że należy ona do informacji celowo przekazywanej adresatowi. Komitatywność w tych przypadkach może podlegać negacji, por.:

(14) *Nieprawda, że wita nas Pani wspólnie z Agnieszką, bo Agnieszki nie ma.*

Jednak w innych wypowiedzeniach semantyka komitatywności jest zakodowana w presupozycji, ale także stanowi ważną część jego znaczenia, por.:

(15) *Marcin pocałował Magdalенę.*

(16) *Marcin przeczytał list Magdaleny.*

W sytuacji opisanej w wypowiedzeniu (15) biorą udział pojedynczy subiekci, jednak w presupozycji zakłada się ich komitatywność sensoryczną – potencjalny obserwator mógłby jednocześnie obserwować *Marcina* i *Magdalенę*. Presupozytywny charakter tej informacji potwierdza negacja zdania, której wynikiem jest brak zmiany semantyki kolektywności sensorycznej; por.:

(17) *Nieprawda, że Marcin pocałował Magdalенę. Prawda, że Marcin i Magdalena byli razem.*

W wypowiedzeniu (16) semantyka komitatywności nawet w presupozycji nie występuje:

(18) *Marcin przeczytał list Magdaleny. Marcin i Magdalena znajdowali się w różnych miejscach (niekoniecznie byli razem).*

Komitatywność presupozytywna zależy również od referencji zdania. Wypowiedzenia kwalitatywne (niereferencyjne) znaczenia komitatywności sensorycznej w swej części presupozytywnej prawdopodobnie

nie posiadają. Polski czasownik *doić* ma przynajmniej dwa znaczenia leksykalne: 1. ‘wyciskać mleko z wymion krowy, kozy, owcy itp.’, np. *Doić krowy, owce*; 2. ‘ciągnąć zyski z czyjaś szkodą, wyłudzać pieniądze, wyzyskiwać, odzierać’, np. *Doić zamożnych krewnych*. W pierwszym znaczeniu tego czasownika używa się referencyjnie, w drugim znaczeniu – niereferencyjnie, por.:

(19) *Zosia doi krowę.*

(20) *Zosia od lat doi zamożnych krewnych.*

Podczas gdy zdanie (19) opisuje sytuację z udziałem *Zosi* i *krowy*, zdanie (20) opisuje panchroniczny stosunek *wyłudzania pieniędzy*, który zachodzi między *Zosią* a *zamożnymi krewnymi*. Użycie determinatora temporatywnego byłoby tu niemożliwe, por.:

(21) **Widzę, jak w tej chwili Zosia doi zamożnych krewnych.*

Szeroki zakres interpretacji semantycznych wypowiedzeń, zawierających operatory leksykalne kolektywności typu *wspólnie*, można opisać przy zastosowaniu pojęcia nieokreślonoznaczności („неопределеннозначность”) (por. Kiklewicz 1999, 113 i n.). Nieokreślonoznaczność kolektywnego operatora *wspólnie* polega na tym, że, po pierwsze, zawiera deskryptywny, czyli definitywny składnik semantyczny ‘kolektywne wykonanie akcji’, po drugie, zawiera składnik aksjologiczny – odsyłacz do konwencjonalnej (stałej) lub konwersacyjnej (okazjonalnej) normy sytuacyjnej. Por. definicję: *A i B wspólnie wykonują akcję P* = ‘Każdy ze wspomnianych w wypowiedzeniu obiektów *A* i *B* bierze udział w wykonaniu akcji *P*; akcja *P*, którą wykonuje *A*, jest tą samą akcją, którą wykonuje *B*; w trakcie wykonania akcji *P* obiekty *A* i *B* są ustosunkowane do siebie w taki sposób, który odpowiada normie danej konkretnej sytuacji albo normie danej grupy obiektów’. To znaczenie można uważać za inwariant semantyczny operatora *wspólnie*. W zależności od kontekstu to ogólne znaczenie nabiera konkretności – znaczenie aksjologiczne konwertuje się w znaczenie referencyjne.

Eksplikatywne oraz implikatywne formy manifestacji semantyki kolektywności w języku białoruskim są częściowo opisane (Kiklewicz, Stryhelski 2000). Tu zwrócimy uwagę tylko na zjawisko kryptokolektywności, które poniekąd jest wynikiem asymetrii opozycji znaczeń [+ komitatywność] – [– komitatywność]. Ponieważ komitatywność występuje jako pozytywnie nacechowany człon opozycji, zgodnie z zasadą optymalności (czyli domyślności, Kiklewicz 1998b: 87–93) właśnie semantykę zespołowości zaznacza się w wypowiedzeniu, choć brak jakichkolwiek wykładników tej kategorii. Por.:

(22) *Іван чытаў кнігу, а Павал спаў.*

Mimo że w wypowiedzeniu nie ma wskaźników konsytuatywności, subiekt językowy bazuje na postulacie „Jeśli nie jest powiedziane, że sytuacje odbywają się w różnych miejscach i w różnym czasie, ma to znaczyć, że odbywają się w tym samym miejscu i tym samym czasie”, co daje podstawę, żeby w tym konkretnym przykładzie wnioskować, że *Іван* i *Павал* znajdowali się w jednym pokoju. Zgodnie z komunikatywnym postulatem „Mów na temat, bądź relewantny” (Grice 1977: 89) części komunikatu pod względem treści muszą być zespolone. Przy braku odpowiednich materialnych konektorów subiekt językowy albo aktualizuje bazę aperceptywną (np. wiedzę o konkretnych osobach – uczestnikach wydarzenia), albo odwołuje się do komitatywności – kolokatywności wydarzeń, która w konwersacjach naturalnych występuje jako ostatni argument na korzyść relewancji, jako swego rodzaju „ostatnia deska ratunku”.

W celu badania zjawiska kryptokomitatywności w aspekcie percepcji wypowiedzenia został przeprowadzony eksperyment psycholingwistyczny (w prowadzeniu eksperymentu i ilościowym opracowaniu ankiet brał udział A. Stryhelski), którego uczestnikami byli studenci Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku (liczba informantów wynosiła 100). Zadanie miało następującą treść: „Прашу адказаць, як Вы разумеете сказы, што прыводзяцца ў першым слупку. У другім, трэцім і чацвёртым слупках прапануюцца тры варыянты разумення кожнага сказа. Выбярыце адзін з гэтых варыянтаў і пазначце яго крыжыкам. Заданне разлічана на Вашу моўную інтуіцыю і не патрабуе спецыяльных ведаў”.

Tabela zawiera ankietę oraz ilościowe dane o frekwencji odpowiedzi każdego z proponowanych typów. Każdemu zdaniu testowemu odpowiadają trzy możliwe odpowiedzi-interpretacje: w pierwszej kolumnie – kolektywna interpretacja, w drugiej – niekolektywna interpretacja, w trzeciej – brak określonej (kolektywnej lub niekolektywnej) interpretacji.

Прачытайце сказ	Вы разумеце гэты сказ такім чынам:		
(1) <i>Дзеці чытаюць кнігу.</i>	80 % Дзеці знаходзяцца разам і складаюць адзіную групу	7 % Ідзе гаворка пра дзяцей увогуле	13 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(2) <i>Кіты падплывалі блізка да карабля.</i>	25 % Кіты ўтваралі адну групу, знаходзіліся ў адным месцы, яны падплывалі да карабля разам	61 % Розныя кіты ў розны час, пакуль мы шпылі на караблі, падплывалі блізка да карабля	14 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(3) <i>Часта ўвосень дворнікі грабуць на дварэ лісце.</i>	3 % Дворнікі знаходзяцца разам і працэс арганізаваны як адна акцыя ў адным месцы ў пэўны час	90 % Розныя дворнікі ў розны час грабуць лісце. Працэс не ўяўляе аднаразавую акцыю	7 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(4) <i>Дактары казалі, што ёй патрэбна аперацыя.</i>	39 % Некалькі дактароў, знаходзячыся ў адным пакоі, сумесна абмяркоўвалі стан хворай	32 % Розныя дактары ў розных установах і ў розны час гаварылі пра неабходнасць аперацыі	29 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(5) <i>Дзеці Міхася ідуць у школу.</i>	49 % Дзеці Міхася разам па дарозе ідуць у школу	23 % Дзеці ў хуткім часе пойдучь у школу. Напрыклад, 'Дзеці Міхася ідуць у школу ў гэтым годзе'	28 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(6) <i>Кіты не падплываюць блізка да караблём.</i>	10 % Кіты ўтвараюць адну групу, знаходзяцца ў адным месцы, не падплываюць да караблём разам	74 % Розныя кіты ў розны час увогуле ніколі не падплываюць блізка да караблём	16 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(7) <i>Сведкі расказвалі, што спачатку з акна на пятым паверсе пачліся крыкі.</i>	20 % Сведкі гэтай падзеі разам расказвалі некаму пра здарэнне ў пэўны час і ў пэўным месцы	57 % Сведкі гэтай падзеі па-асобку ў розны час розным людзям расказвалі пра здарэнне	23 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(8) <i>Хлопцы з нашага класа гуляюць у баскетбол.</i>	65 % Хлопцы ў дадзены час на пэўнай пляцоўцы гуляюць у баскетбол разам	24 % Хлопцы ўвогуле займаюцца баскетболам, магчыма, не ў адным месцы	11 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт; можна зразумець і так, і так
(9) <i>Іван карміў птушак.</i>	78 % Іван у пэўны час карміў пэўную групу птушак	10 % Іван заўсёды ў жыцці карміў розных птушак	12 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт.
(10) <i>Бацькі заўсёды сустракаюць Волю са школы.</i>	23 % Маці і бацька разам сустракаюць Волю са школы	68 % Або маці, або бацька па-асобку сустракаюць Волю	9 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт.

(11) <i>Сяляне збіраюць бульбу.</i>	32 % Сяляне разам, групай збіраюць бульбу ў адным месцы	40 % Сяляне па асобку збіраюць бульбу, кожны сваю. Збіранне бульбы – частка жыццёва-сацыяльнай дзейнасці сялян	28 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт
(12) <i>З выраю прыляцелі птушкі.</i>	8 % Птушкі прыляцелі з выраю разам, адной чарадой	82 % Розныя птушкі ў розны час прыляцелі з выраю асобна	10 % Цяжка выбраць першы ці другі варыянт

W zależności od frekwencji interpretacji tego albo innego typu wszystkie zdania testowe można podzielić na trzy grupy. Pierwszą grupę stanowią zdania 1, 5, 8 i 9, które otrzymały w eksperymencie przeważnie kolektywną interpretację. Liczba odpowiedzi drugiego i trzeciego typu w tym przypadku różni się nieznacznie. W wypowiedzeniach 1 i 5 czynnikiem komitatywności jest znaczenie gramatyczne liczby pojedynczej rzeczownika z funkcją drugiego argumentu: *чытаюць кнігу, ідуць ў школу*. Różnicę odpowiedzi pierwszej kolumny (80%–49%) tłumaczy się tym, że zdanie testowe 1 zawiera semantykę referencji (*Дзеці зараз, у канкрэтны моманты часу, у пэўным месцы чытаюць кнігу*), podczas gdy zdanie 5 interpretuje się również niereferencyjnie: *Дзеці Міхася ўжо выраслі і ў гэтым годзе ідуць у школу*.

Warunkiem wysokiej frekwencji kolektywnych interpretacji zdania 9 (78%) jest baza aperceptywna – wiedza recipientów o tym, że *Кармленне птушак звычайна з'яўляецца аказіяльнай назіральнай з'явай; цяжка ўявіць сабе, каб гэта было пастаянным заняткам чалавека*. Oczywiście w tym przypadku nie jest wykluczona też interpretacja referencyjna *У адпаведнасці са сваімі абавязкамі Сцяпан карміў у зварынцы львоў, а Іван – птушак*, jednak jest ona mniej typowa i mniej oczekiwana (w podobny sposób zrozumiało to zdanie tylko 10% uczestników eksperymentu).

W zdaniu testowym 8 semantyka kolektywności jest uwarunkowana przez ograniczony charakter referencji zbiorowej (*хлопцы нашага класа*) oraz semantykę określoności (*нашага класа*). Biorąc pod uwagę, że frekwencja niekolektywnych odpowiedzi też jest dość wysoka (24 %), można wnioskować, że wspomniane tu czynniki komitatywności są „słabsze” w porównaniu np. do znaczenia liczby pojedynczej drugiego argumentu i znaczenia referencji.

Drugą grupę stanowią zdania testowe 2, 3, 6, 7, 10 i 12, które otrzymały dość niską liczbę interpretacji kolektywnych – ponad połowa infor-

mantów zaświadczyła brak w tych zdaniach semantyki zespołowości, czyli autonomiczny udział obiektów w szeregu sytuacji. Czynnikiem takiej interpretacji semantycznej najczęściej są różne środki niereferencyjności: przysłówki kwantyfikujące *часта, заўсёды* (w zdaniach 3, 10), partykuła przecząca *не* (w zdaniu 6), gramatyczna liczba mnoga rzeczownika z funkcją drugiego argumentu *да капаблѣў* (w zdaniu 6) – te dwa ostatnie czynniki uwarunkowały większą ilość interpretacji niekolektywnych zdania 6 (74 %) w porównaniu do zdania 2 (61 %), mimo że mają one tę samą strukturę gramatyczną i ten sam zestaw leksemów. Interpretacja zdań 2 i 6 jako niekolektywnych zależy od wiedzy encyklopedycznej informantów. W świadomości potocznej wieloryby to wielkie, samotne istoty, które nie występują raczej zespołowo (we wschodniosłowiańskich bajkach przysłowiowa *рыбакіум* występuje zawsze w jednym egzemplarzu).

Na trzecią grupę składają się zdania testowe 4 i 11, dla których zadana z interpretacji w ramach kategorii komitatywności nie ma widocznej przewagi: zdanie 4 – 39 % – 32 % – 29 %; zdanie 11 – 32 % – 40 % – 28%. Ale zdania z semantyką [± komitatywność] stanowią mniejszość, co wskazuje na to, że kategoria zespołowości, nie będąc w językach słowiańskich kategorią gramatyczną (ponadto jej wykładniki gramatyczne należą do różnych części mowy – czasowników, rzeczowników, przysłówków i in.), bardzo często występuje jako kategoria ukryta, implikowana przez językowy, komunikatywny oraz kognitywny kontekst wypowiedzenia.

Kategoria semantyczna komitatywności ma uniwersalny charakter, jednak jej realizacja w różnych językach ma też swoje cechy specyficzne. Spośród polsko-białoruskich konfrontacji w tym zakresie można wymienić następujące.

1. Szeroko rozpowszechnione w języku białoruskim czasowniki zwrotno-wzajemne modelu *непа...уца* nie zawsze mają odpowiedniki strukturalne w języku polskim. Np. dla białoruskiego czasownika *непакідаваўца* można znaleźć formalny odpowiednik w języku polskim – *przerzucać się*, ale ten czasownik ma inne znaczenia: 1. zmienić (zwykle szybko) miejsce pobytu, pracę itp.; zacząć zajmować się czymś innym, wykonywać coś innego niż poprzednio, np.: *Przerzucił się do innej szkoły; Autor przerzucił się z prozy na poezję*; 2. zostać przeniesionym, rozprzestrzenić się, utworzyć się, powstać w innym miejscu, np. *Ogień przerzucił się na sąsiednie budynki*. W tym przypadku znaczenie wzajemności w języku polskim można wyrazić w sposób analityczny – *rzucić na przemian do siebie*, albo używając innego leksemu – *zamieniać coś*. Por. odpowiedniki: *непаглядваўца* – *wymieniać spojrzenia; непагаворваўца*

– zamieniać parę słów, pogadywać; *неразвоньвацца* – dzwonić do siebie, dzwonić na przemian; *непамірэвацца* – trugać do siebie; *непанівацца* – prowadzić korespondencję, korespondować; *нерасварыцца* – namyślać sobie, pokłócić się zdanie sobą; *нерасвітвацца* – gwizdać do siebie; *неасцрэльвацца* – ostrzeliwać się; *неасцуквацца* – porozumiewać się za pomocą wystukiwania.

2. Z przytoczonych przykładów wynika, że istotną rolę w zakresie kategorii kolektywności w języku polskim odgrywa zaimek zwrotny *siebie*, który w odróżnieniu od białoruskiego odpowiednika *сябе* aktywnie funkcjonuje także jako forma znaczenia wzajemności, por.:

(23) *Mówili sobie po imieniu* – **Звярталіся да сябе на імені*.

3. Jedną z funkcji semantycznych liczebnika *jeden* i jego odpowiedników w innych językach słowiańskich jest funkcja identyfikacji (Kiklewicz 1998 a: 189) – ‘jednolity, tworzący całość, ten sam, wspólny’, np.:

(24) *Jan i Anna są jednością* – *Іван і Ганна – адно (цэлае)*.

(25) *Jak jeden mąż stanęli przeciw wrogowi* – *Як адзін яны ўстали супраць ворага*.

(26) *Jedzą z jednej miski* – *Яны ядуць з адной міскі*.

(27) *Jan i Anna od lat mieszkają pod jednym dachem* – *Іван і Ганна колькі год жывуць пад адным дахам*.

Jednak zakres kolektywnego użycia białoruskiego leksemu jest szerszy. Białoruskie wypowiedzenia z leksemem *адзін* w znaczeniu kolektywnym są całkiem poprawne:

(28) *Яны жывуць у адным горадзе*.

(29) *Яны жывуць у адной краіне*.

Zgodnie z wynikami ankietowania, przeprowadzonego w grupie studentów polonistyki Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku (40 osób), w języku polskim w podobnych kontekstach o wiele częściej używa się innego wykładnika zespołowości – połączenia zaimków *ten sam*, por. (liczby wskazują liczbę ankiet, w których odpowiednią formę uważa się za poprawną):

(30) *Mieszkają w jednym mieście* – 2 (5 %).

(31) *Mieszkają w tym samym mieście* – 38 (95 %).

(32) *Mieszkają we wspólnym mieście* – 0 (0 %).

(33) *Mieszkają w jednym kraju* – 10 (25 %).

(34) *Mieszkają w tym samym kraju* – 28 (70 %).

(35) *Mieszkają we wspólnym kraju* – 2 (5 %).

Prezentowany artykuł ma na celu wprowadzenie opisu kategorii semantycznej komitatywności do ogólnych zagadnień teoretycznych, oczywiście

nie pretendując do rozwiązania wszystkich dotyczących tej kategorii problemów. Możliwe kierunki dalszych, opartych na bogatszym materiale empirycznym badań to precyzowanie stosunków komitatywności do innych kategorii semantycznych, przede wszystkim kategorii referencji; opis dystrybucji semantycznej – tego, co I. M. Boguslavskij nazywa zakresem relewancji („сфера действия”), leksykalnych wykładników zespolowości, przede wszystkim przysłówków *razem*, *wspólnie*, *łącznie*, *jednocześnie* i in. Aktualnym zadaniem jest uwzględnienie tej kategorii w strukturze semantycznej tekstu i strukturze aktów mowy, badanie presupozycji, implikacji, a także czynników illokutywnych komitatywności. Kategoria wspólnego wykonania akcji nie znalazła odpowiedniego miejsca w gramatykach tradycyjnych, ale można mieć nadzieję, że ważna rola wykładników kolektywności w komunikacji językowej zostanie w sposób adekwatny opisana w lingwistyce funkcjonalnej.

Literatura

- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. (1987) *Когнитивные характеристики языковых выражений*, [w:] *Язык и логическая теория*, Москва, s. 203–209.
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (1999) Wyd. drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław.
- Grice H. P. (1977) *Logika a konwersacja*, Przegląd Humanistyczny, 6, s. 85–99.
- Grzegorzczukowa R. (1987) *Zaimki uogólniające a mechanizmy tworzenia zdań ogólnych*, Прилози XII/2. Одделение за лингвистика и литературна наука, Скопје, s. 133–140.
- Киклевич А. К. (1989) *Содержательные аспекты систематизации множественных актантов*, Веснік Беларускага універсітэта, Сер. 4, № 1, с. 44–49.
- Киклевич А. К. (1990) *О типах вхождения множественного актанта в поле интенции предиката*, [w:] *Деривация в речевой деятельности*, ред. Л. Н. Мурзин. Пермь.
- Киклевич А. К. (1998 а) *Язык и логика. Лингвистические проблемы квантификации*, München.
- Kiklewitsch A. (1998 b) *Die normative Modalität im Inhalt von Nullzeichen*, Zeitschrift für Slawistik, Bd. 43, Nr 1, s. 81–93.
- Киклевич А. К. (1999) *Лекции по функциональной лингвистике*, Минск.

- Кіклевіч А. К., Стрыгельскі А. В. (2000) *Да апісання семантычнай катэгорыі сумеснасці*, Веснік Беларускага ўніверсітэта, Сер. 4, № 3, с. 55–61.
- Kotarbiński T. (1986) *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa.
- Лайонз Дж. (1978) *Введение в теоретическую лингвистику*, Москва.
- МакКоли Дж. (1981) *О месте семантики в грамматике языка [w:] Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 10: Лингвистическая семантика, ред. В. А. Звегинцев, Москва, с. 235–301.
- Павилёніс Р. (1975) *Язык и логика*, Вильнюс.
- Потапова М. Д. (1983) *Семантика грамматической категории числа в свете понятия множества*, [w:] *Известия АН СССР. Отделение языка и литературы*, т. 42, с. 130–141.
- Saloni Z., Świdziński M. (1985) *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Sienkiewicz J. (1974) *Problem komiatywności w języku rosyjskim*, *Slavia Orientalis* R. 23, nr 1, s. 75–83.